



Digital Humanities – o nouă paradigmă teoretică?

Alex GOLDIȘ

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Litere și Arte
“Lucian Blaga” University of Sibiu, Faculty of Letters and Arts
B-dul Victoriei 5-7, 550024, Sibiu
tel. +40 269 215556, e-mail: litere@ulbsibiu.ro, web: <http://litere.ulbsibiu.ro>
Personal e-mail: al3xgoldis@gmail.com

“Digital Humanities” – a New Theoretical Paradigm?

This paper tries to give a survey on a pilot discipline – *Digital Humanities* – that tries to apply computational methods to literary study. Franco Moretti, Vincent Miller or Matthew L. Jockers are the pioneers of a theoretical model concerned with the possibility of *distant reading* or *macroanalysis*. The advantages, but also the risks of this theoretical framework, are subject of analysis. The new methods give a better account of global phenomena in the history of literature (aiming at restructuring the world canon), but they cannot omit the problem of subjectivity in hermeneutics. Despite its scientific premises, *digital analysis* is dependent on the theoretical input of the researcher.

Keywords: digital humanities, distant reading, macroanalysis, literary history, cantitative study, hermeneutics



Foarte puține au fost teoriile și metodele noi de interpretare și evaluare a literaturii în ultimele două decenii. Studiile culturale de azi, cu New Historicism-ul sau *gender studies* par să se hrănească, însă, din premisele teoretice ale Noii Critici Franceze și ale „școlii suspiciunii”. Această stagnare a orizontului teoretic a avut două consecințe contrare. Pe de o parte, emergența unui curent conservator, gata să reactiveze valori considerate perimate încă din a doua jumătate a secolului trecut. Revendicându-se mai mult sau mai puțin de la Harold Bloom, un număr considerabil de cercetători încearcă să reabiliteze judecata de valoare în hermeneutica literară, vorbind despre „a revenge of the aesthetic”¹. De cealaltă parte, un curent actualizant, menit să racordeze hermeneutica la descoperirile tehnologice ale ultimelor decenii. O întreagă ramură a studiilor literare încearcă să profite de pe urma accesului sporit la informație sau a modificării suportului de lectură și analiză. S-a născut, astfel, o nouă direcție, pe cât de contestată de vechii umaniști, pe atât de pasibilă

de a-și câștiga noi adepți. E vorba de direcția intitulată *digital humanities* sau, în dări de seamă de ultimă oră, *macroanalysis*. Mai interesant e că această orientare, mai degrabă decât să se legitimizeze drept o orientare printre altele, are ambiția de a modifica paradigmele de lectură și de interpretare a literaturii. Astfel încât o interogare a condițiilor în care *digital humanities* își propun să deconstruiască vechiul instrumentar și limbaj al criticii literare nu e deloc inutilă.

Digital humanities pornește de la evidența că numărul tot mai mare de texte disponibile în variantă electronică, dar mai ales rafinarea procesării acestora prin metode computaționale, n-are cum să nu afecteze câmpul de studiu al literaturii. Direcția nu e deloc nouă și cei mai reprezentivi teoreticieni ai noii discipline (Allan Liu, Kenneth M. Price, Vincent Miller, Susan Schreibman, Ray Siemens, John Unsworth, Matthew L. Jockers) se revendică, toți, de la gestul fondator al unui preot iezuit: printr-un proiect sprijinit de fondatorul IBM, italianul Robert Busa a inițiat, în 1946, indexarea

tuturor cuvintelor din scrierile Sfântului Toma d'Aquino. În anii următori, implicațiile acestui gest au fost investigate și teoretizate de o sumedenie de Centre de Cercetare, printre care *Computers and the Humanities* (1966), the Association for Literary and Linguistic Computing (ALLC, 1973), sau Association for Computers and the Humanities (ACH, 1978)².

Multă vreme *digital humanities* – sau *humanities computing*, cum li s-a spus în anii '70-'80 – au rămas în anticamera hermeneuticii propriu-zise deoarece aportul lor s-a suprapus mai degrabă proceselor de editare și de conservare a textelor. Studiul de față e interesat de trecerea acestei discipline de la statutul de apendice al cercetării filologice la cel de disciplină teoretică, pe cale de a impune o viziune particulară asupra investigării literaturii. Doi au fost factorii decisivi care au contribuit la dobândirea acestei independențe metodologice: în primul rând, inițierea și conceperea unor *software-uri* menite să clasifice și să interpreteze această informație, în cadrul experimentului „Perseus Project” al Universității Harvard în 1985-1987. El pune bazele primului program computațional de creare a unor ediții digitale, deschizând calea spre rafinarea metodelor de clasificare și de sistematizare a „informației” literare.

În al doilea rând, lipsa „infrastructura ideatică” menită să argumenteze necesitatea acestei noi perspective teoretice, precum și exemplele care să-i delimiteze sfera de acoperire și conceptele centrale. Un program pe care și-l asumă critici și teoreticieni precum Franco Moretti sau Matthew L. Jockers. Primul e cel care dialoghează cel mai eficient cu o întreagă tradiție hermeneutică, încercând să acrediteze sintagma de *distant reading*, în timp ce al doilea, dintr-o perspectivă mai specializată, formulează, în *Macroanalysis. Digital Methods and Literary History* tezele principale ale noii discipline.

Franco Moretti, profesor la Columbia și Stanford University, a încercat să redefinească, la modul global, modul în care poate fi privită literatura. Specialist în roman, căruia i-a dedicat două cărți importante – *Modern Epic* (1995) și *Atlas of the European Novel, 1800-1900* (1998), – Franco Moretti și-a canalizat eforturile, din 2005 încoace, spre construcția unei noi episteme teoretice, derivată în mod direct din cercetările întreprinse în cărțile menționate mai sus. Moretti își recunoaște eșecul de a furniza o privire panoramică asupra romanului european, așa cum intenționase, din cauza incapacității (deopotrivă fizice și lingvistice) de a parcurge toate scrierile de gen din ultimele două-trei secole. Toate *Conjecturile asupra Literaturii Mondiale* (*Conjectures on World Literature*, respective *New Conjectures*, cum se numesc cele mai speculative studii ale autorului) pornesc de la premisa că investigarea romanului modern s-a rezumat la cam 1 la sută din numărul total de romane – adică la ceea ce el numește „the canonical fraction”: romanele scrise

în Franța, Anglia sau Germania și, dintre ele, doar cele reținute de memoria canonică. Așadar, eșantionul de investigație e extrem de limitat. Originalitatea reflecției lui Moretti abia de aici intervine. În ultimele decenii s-a discutat foarte mult în literatura comparată despre nevoia lărgirii canonului, de la René Etiemble sau Dioniz Durisin până la Adrian Marino, în context românesc. Numai că aceste discuții s-au purtat în lipsa unui pragmatism flagrant, de vreme ce se postula asimilarea unor noi teritorii exotice și marginale fără a pune în discuție vreo clipă mijloacele concrete prin care s-ar putea realiza acest lucru. Or, Franco Moretti este primul care recunoaște deschis că a citi mai mult nu rezolvă pur și simplu problema abordării globale a literaturii: „Reading more seems hardly to be the solution”³.

E evident că nu sporirea numărului de cărți citite rezolvă problema abordării globale a literaturii, ci mai degrabă modificarea metodei critice: reinventarea modului de a privi literatura. Aici intervine cea mai grea lovitură a lui Moretti contra unei practici analitice care a subîntins istoria cercetării literare de la începuturile ei până azi: de la hermeneutica biblică până la ascensiunea teoriei în secolul XX, *close reading*-ul a reprezentat o premisă *sine qua non*, niciodată supusă discuției. E ceea ce încearcă să destabilizeze acum Franco Moretti prin așa-numitul *distant reading*: o metodă care, în favoarea abordării totalizatoare a literaturii, se vede nevoită să renunțe la privirea de aproape. Problema cu *close reading*-ul, crede teoreticianul, e că el depinde inevitabil – e inextricabil legat – de un canon redus. A investi atât de mult în texte individuale înseamnă a presupune că numai ele contează și că importanța fiecăruia este covârșitoare pentru Cultură, argumentează Franco Moretti. Or, această tratare solemnă, cvasi-religioasă, a textelor ar trebui să cedeze teren în favoarea unei distanțe ca act necesar al cunoașterii. Cu sacrificarea, desigur, a textului însuși, în favoarea unor sinteze/abstractizări ale lui, precum procedee, teme, tropi sau chiar genuri: „instead of concrete, individual works, a trio of artificial constructs – graphs, maps and trees – in which the reality of the text undergoes a process of deliberate reduction and abstraction”⁴, scrie Franco Moretti.

Noua știință a literaturii care derivă de aici e una prin excelență tributară diviziunii muncii (și aici, rădăcinile marxiste ale gândirii lui Moretti ies la suprafață): dacă optăm pentru o abordare globală a literaturii, care să nu se limiteze la un canon extrem de restrâns, va trebui să ne asumăm munca cu prefabricate literare, renunțând la contactul direct cu textul. La modul cât se poate de concret: pentru a putea verifica o teză generală cu privire la raportul dintre formă și fond, între autohtonism și date împrumutate în roman, Moretti va trebui să se adreseze istoricilor literari naționali care au documentat acest raport pe opera vie. Pentru a-și proba observațiile,

Moretti se folosește de ceea ce el numește, după numele cărții care a acreditat metoda, „hărți, grafice și „arbori” („maps, graphs and trees”), meniți să organizeze această abordare cantitativă a literaturii. Ceea ce contează acum nu e analiza cutărui autor individual, nici a unor tropi specifici, ci mai degrabă legile generale, aproape obiective, de evoluție a literaturii – și din acest punct de vedere, iată-ne întorși, pe alte baze, desigur, la metoda pozitivist-darwinistă a secolului XIX, pe care Moretti o invocă adesea: „Just as natural selection in biology denotes the selection of the biological type that best survives in the given environment, so there is no doubt that some literary forms have more success than others and survive longer thanks to multiple cultural and economic factors of which the graphs in the first chapter of this book furnish ample and valuable illustration”⁵.

Cel care-și asumă deschis adeziunea la noua perspectivă de investigație (care rămâne la Moretti doar consecința practică a teoriei), este, însă, Matthew L. Jockers – încercând să acrediteze o nouă metodă literară: macroanaliza⁶. Accesul la ceea ce Jockers numește „big data” aruncă și ea în aer abordările de tip *close reading* și repune în chestiune probleme de metodologie literară considerate de necontestat până acum. Matthew L. Jockers pornește de la premisa extrem de incitantă conform căreia această cascadă informațională – care a afectat, fără îndoială și câmpul literar – ar face ca teoria, ba chiar analiza critică, să intre într-un impas fără precedent, culminând chiar cu dispariția ...teoriei și a speculației interpretative. Afirmarea n-ar fi atât de radical, dacă ea n-ar provoca simultan o critică la adresa unor cărți fundamentale ale secolului trecut, precum *Mimesis*-ul lui Auerbach sau *The Rise of the Novel* al lui Ian Watt. Ambele acreditau, ca metodă de cercetare, extrapolarea unor legi generale ale literaturii pornind de la o mostră reprezentativă. Or, odată cu *boom*-ul informațional și cu capacitatea de organizare a lui conform unor criterii diversificate, metoda însăși a decupajului semnificativ devine anacronică. Ce-i de făcut cu celelalte 3 până la 5000 de opere care nu intră în paradigma Defoe, Richardson și Fielding – și e legitim să generalizezi formula romanescă de secol XX pornind doar de la V. Woolf sau J. Joyce? se întreabă cercetătorii *digital humanities*. După cum nu ne putem aștepta ca un economist să emită legi economice generale studiind comportamentul câtorva consumatori și antreprenori, cercetătorii literari nu se pot mulțimi cu lectura istoriei literare prin filtrul unui canon constituit doar din câteva sute de texte, argumentează Jockers.

Numai că această constatare nu face decât să deschidă o cutie a Pandorei în câmpul cercetării literare, de vreme ce nu există încă programe performante menite să gestioneze cantitățile uriașe de informații. Chiar proiectele dedicate unor astfel de *software*-uri nu reușesc să clarifice ce tip de întrebări sau probleme încercăm să

rezolvăm în studiile literare prin „macroanaliză” – sau, și mai important – ce tip de noi întrebări poate naște o asemenea abordare cantitativă a fenomenului literar? În științele sociale, sau chiar în medicină, discipline obișnuite cu gestionarea unor cantități mari de date, lucrurile sunt mai clare. Un medic american utilizează acest tip de analiză pentru a identifica, de pildă, posibile legături, în istoria informațiilor medicale, între migrene și deficiențele de magneziu. În literatură, însă, obiectivele nu sunt niciodată într-atât de limpezi și niciun cercetător nu se poate lăuda că a rezolvat, pe cale statistică, problema lui Shakespeare sau a romanului modern european. Chiar și cu accesul fără precedent la cantitățile mari de date literare, permis de noile tehnici digitale, *input*-ul uman (crearea aceluia program care să știe exact ce să caute) devine partea cea mai importantă – dar și cea mai discutabilă! – a procesului. De aceea, obiectivitatea sau științificitatea sunt excluse, chiar când promotorii *digital humanities* par să le postuleze direct.

Din acest punct de vedere, Matthew L. Jockers este, însă, destul de prudent. O dată, pentru că el nu vede studiul cantitativ în opoziție cu cel calitativ (*close-reading*-ul), ci mai degrabă într-o relație de complementaritate. În al doilea rând, pentru că pentru el, *digital humanities* n-au neapărat pretenții de științificitate sporită, ci mai degrabă ambiția de a umple niște goluri sau, cum se exprimă autorul american, niște „pattern-uri lipsă”, imposibil de observat și de analizat până acum. La capitolul întrebări și dileme literare pe care le poate rezolva numai abordarea cantitativă, cu privirea sa panoramică de pasăre („the birds’ eye view”, zice Jockers) se pot menționa următoarele: poziția textelor, a autorilor și a genurilor în relație cu un context literar mai larg; producția literară în termeni de dezvoltare și declin în timp sau în spațiu (câteodată raportat la grupuri demografice clare); *pattern*-uri și mutații de lexic în timp și spațiu; impactul forțelor culturale și sociale asupra (evoluției) stilului literar; nașterea și dispariția unor teme literare; posibilitatea determinării naționale a stilului; măsura în care factori precum gen, etnie sau naționalitate influențează expresia și/sau conținutul literar ș.a.m.d. Sunt, toate, întrebări legitime ale căror răspunsuri s-ar putea să fie mult mai ușor de aproximat, deși nu de rezolvat în totalitate, odată cu acreditarea „macroanalizei”. La nivelul autorilor individuali, cercetarea tematică pornind de la procesarea lexicului poate proba și ea lucruri utile despre creativitatea verbală a unui autor în raport cu altul – de pildă, lexicul unui Henry Melville este cu 16 procente mai bogat decât cel al lui Jane Austen ș.a.m.d.

În general, însă, probabil că studiul cantitativ reprezintă, chiar fără s-o afirme direct, cea mai radicală revizuire a premiselor umaniste care dominau încă, în secolul trecut, hermeneutica literară.

„Moartea autorului”, postulată vizionar-teoretic de Foucault sau Barthes acum câteva decenii, devine acum realitate concretă. *Distant reading* și *digital humanities* ocolesc instituția autorului, adresându-se, după cum am văzut, unor orizonturi mult mai vaste de cercetare. Intenționalitatea artistică devine un factor neconcludent, de vreme ce chiar universurile individuale ale operelor sunt privite ca o sumă de grafice, de ecuații matematice și de hărți. Însăși identitatea cercetătorului literar e redefinită la modul cât de poate de propriu, din moment ce i se vor cere în viitorul apropiat, pe lângă pregătirea literară, abilități tehnice tot mai specializate. Mai mult: acea „diviziune a muncii” despre care vorbea Franco Moretti va face ca cercetătorul fenomenelor globale – a chestiunilor cantitative – să devină tot mai diferit ca identitate profesională de specialiștii în literaturi naționale (cei ce furnizează doar „materia primă”, după cercetătorul italian). Nu în ultimul rând, însuși obiectul de cercetare și configurația literaturii se vor modifica în timp, de vreme ce în atenția cercetătorilor nu se va afla doar acel 1 la sută al operelor canonice, ci un procentaj mult mai cuprinzător de texte. E de prevăzut că distanțele dintre textele canonice și cele marginale – mult exagerate, conform lui David Damrosch, după principiul „the rich get richer, the poor get poorer”⁷ – se vor micșora datorită acestei viziuni.

Deocamdată, însă, artizanii metodelor digitale sunt nevoiți să constate că reticența criticii literare față de ele e de regăsit în postulatul renunțării la subiectivitate în favoarea unei priviri așa-zis obiective. „The analysis of literature is traditionally seen as a subjective procedure. Objectivity, based on empirical evidence, does not seem to figure prominently in studies that elucidate meaning from literary texts”⁸. Numai că ceea ce trebuie precizat imediat – și nu toți acești adepți ai „post-umanismului” în critica literară au reușit s-o facă – e că „analiza obiectivă” a textelor, lăsată pe seama software-urilor, deși deschizătoare de nu perspective în interpretare, nu poate suplini actul interpretării înseși. Atât inventarea ipotezelor de lucru, cât și interpretarea rezultatelor rămân în atribuțiile interpreților și sub incidența „vechilor” metode de lucru. După cum recunoaște același Thomas Rommel, „no final result, let alone an «interpretation» of a text, can be obtained by computing power alone; human interpretation is indispensable to arrive at meaningful results”⁹.

Digital humanities poate reprezenta un orizont fertil de reflecție atâta timp cât nu pretinde că va înlocui criteriul subiectivității cu unul strict obiectiv, mulțumindu-se cu statutul de proteză a interpretării, menită să extindă analiza acolo unde capacitățile fizice ale interpreților își probează limitele.

Note:

1. A se vedea, în acest sens, dezbaterile din volumele colective Michael P. Clark (ed.), *The Place of Literature in Theory Today*, Berkeley-Los Angeles, University of California Press, 2000, dar și mai recentul Michael Berube (ed.), *The Aesthetics of Cultural Studies*, Oxford, Blackwell Publishing, 2005;
2. Pentru un istoric complet al centrelor și instituțiilor metodei computaționale a se vedea Kenneth M. Price, Ray Siemens, *Literary Studies in the Digital Age. Introduction*, pe platforma <http://dlsanthology.commons.mla.org>.
3. Franco Moretti, *Distant Reading*, London, Verso, 2013, p. 43.
4. *Ibidem*, p. 44.
5. *Ibidem*, p. 104.
6. Matthew L. Jockers, *Macroanalysis. Digital Methods and Literary History*, Chicago-Springfield, University of Illinois Press, 2013.
7. Cf. David Damrosch, *What is World Literature?*, Princeton, Princeton University Press, 2003;
8. Thomas Rommel, *Literary Studies*, în Susan Schreibman, Ray Siemens, John Unsworth (eds.), *A Companion to Digital Humanities*, Oxford, Blackwell Publishing, p. 87.
9. *Ibidem*, p. 90.

Bibliography:

- Michael Bérubé (ed.), *The Aesthetics of Cultural Studies*, Oxford, Blackwell Publishing, 2005;
- Michael P. Clark (ed.), *The Place of Literature in Theory Today*, Berkeley-Los Angeles, University of California Press, 2000;
- David Damrosch, *What is World Literature?*, Princeton, Princeton University Press, 2003;
- Matthew L. Jockers, *Macroanalysis. Digital Methods and Literary History*, Chicago-Springfield, University of Illinois Press, 2013.
- Franco Moretti, *Distant Reading*, London, Verso, 2013;
- Kenneth M. Price, Ray Siemens, *Literary Studies in the Digital Age*, pe platforma <http://dlsanthology.commons.mla.org>;
- Susan Schreibman, Ray Siemens, John Unsworth (eds.), *A Companion to Digital Humanities*, Oxford, Blackwell Publishing;



Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului PN-II-RU-TE-2012-3-0411 (*A World-Systems Analysis of Semiperipheral Literatures. The Case of Romanian Literature*), finanțat de Consiliul Național al Cercetării Științifice din România – CNCS-UEFISCDI.